

PLATON
**SOKRATES'
FORSVARSTALE**
GJENDIKTET AV TERJE NORDBY

DREYER

EN MODERNE SOKRATES

KRITIKK AV GJENDIKTNING
SOKRATES' FORSVARSTALE,
PLATON,
GJENDIKTET AV TERJE NORDBY.
(OSLO: DREYER FORLAG, 2012)

Av Hilde Vinje

For det å være redd for å dø, godtfolk, det er å tro seg å vite noe man ikke vet. Ingen kjenner jo døden. For alt vi vet, kan den til og med være det høyeste gode for et menneske ... Og er det ikke nettopp dette som er det tåpeligste av alt, å innbille seg å vite noe man ikke vet? (Platon 2012:47)¹

Platons tidligste dialoger tegner et bilde av Sokrates som en ironisk skikkelse. På den ene siden driver han sine samtalepartnere ut i rådløsheten med tilsynelatende trivielle spørsmål; på den andre siden benekter Sokrates at han selv vet noe overhodet. Denne angivelige ignoransen markerer startpunktet for den sokratiske ironien, hvor Sokrates lokker motparten til å presentere sine moralfilosofiske antagelser, før han gjennom den spørrende holdningen slår beina under disse og det hele munnar ut i en apori. Men undersøkelsen er likevel ikke uten nytte: Sokrates' spørsmål setter begrepene i et nytt lys, og slik kan erkjennelsen flytte seg ett hakk eller to.

Ironien glimter også til i *Sokrates' forsvarstale*. Selv om talen knapt kan kalles en dialog i ordets rette forstand, avslører Sokrates' refleksjoner rundt døden et typisk trekk ved den sokratiske metoden: Sokrates insisterer på at han ikke eier noen kunnskap, samtidig som han aldri fremstår som virkelig ignorant.

Kanskje kan man driste seg til å hevde at Sokrates' figur i sin helhet er et bilde på ironi i *Sokrates' forsvarstale*: Han er verken en som «letsindigt slaaer Tanken om Døden

bort og ængstelig klamrer sig til Livet», eller en som «begeistret gaaer Døden imøde og høimodig offerer Livet», for å si det med Søren Kierkegaards treffende ord (1841:132) – men gleder seg derimot over vekselspillet hvor døden først vurderes som uendelig betydningsfull og deretter som ingenting.² Hvorvidt Sokrates var en slik ironisk karakter i virkeligheten, kan diskuteres – men den faktiske Sokrates' stadige utspøringer fikk i alle fall drastiske konsekvenser, ironiker eller ei.

Forsvarstalen

I 399 f.Kr. ble Sokrates stilt for den athenske retten, hvor den formelle tiltalen lød som følger: «Sokrates forbryter seg mot loven ved å forderve ungdommen og ikke ære de guder byen dyrker, men andre, nye demoniske makter isteden» (Platon 2012:24). Anklagen ble styrket av ryktene som allerede i lengre tid hadde versert om «sofisten» Sokrates. Bak den skriftlige tiltalen stod tre personer: Meletos, som var «fornærmet på dikternes vegne» og den eneste av de tre som selv kom til orde i løpet av forsvarstalen, Anytos, som var forbitret på vegne av håndverkerne og politikerne, og Lykon, som på sin side var forbitret på vegne av talerne.

For å forsvare seg mot tiltalen, forklarer Sokrates hvorfor han ikke kan la være stadig å yppe sine medborgere til filosofisk debatt. Ifølge oraklet i Delfi finnes det nemlig ingen visere enn Sokrates. Sokrates, som ble forundret over

dette orakelsvaret, forteller at han følte seg forpliktet til å motbevisne utsagnet. For han eier ikke visdom, verken om stort eller smått, skal vi tro ham selv. Sokrates går derfor fra den ene antatte vismannen til den andre: først blant politikerne, så blant dikterne, og til sist blant håndverkerne. De viser seg alle å være skyldige i den samme feilen. Fordi de er fremragende på sitt område, antar de at de er like kloke på andre felt. Denne grove feilbedømmelsen overskygger den faktiske kunnskapen de sitter inne med, og Sokrates konkluderer med at det er bedre å være foruten deres klokskap når den akkompagneres av en tilsvarende dumskap. Han slår seg derfor til ro med det eneste han sikkert kan si: at han ikke vet noe.

Men Sokrates gir seg ikke. Han fortsetter å spørre og grave, slik at han kan peke ut en eller annen som er visere enn ham selv for guden i Delfi, og tiltrekker seg samtidig unge menn som gir seg i kast med å forhøre andre på samme måte. Når Sokrates nå stilles for retten, insisterer han likevel på at forsvarstalen i bunn og grunn er til beste for tilhørerne:

Athenere, det er ikke for min egen skyld at jeg forsvarer meg – som noen sikkert tror: Nei, det er heller for *deres* skyld, for at dere ikke skal trække ned i søla den gaven guden har gitt dere ved å felle dødsdom over meg.³ (Platon 2012:51)

Poenget er at en dødsdom vil ramme tilhørerne i større grad enn den vil ramme Sokrates selv, og at det ikke gir mening å bli rasende over hans utspøringer, «slik en søvning mann nettopp kan bli når han vekkes av en klegg» (Platon 2012:51). Døden er for Sokrates av underordnet betydning, for vi vet jo strengt tatt ikke hva den innebærer. Sokrates legger heller frem sitt eget motforslag til en passende gjengjeldelse for virksomheten han bedriver – beispising på rådhuset! – og blir stemt ned av forsamlingen og dømmes med et stort flertall til døden.

I sine avskjedsord forteller Sokrates til dommerne: Å flykte unna feighet og sletthet er langt vanskeligere enn å flykte unna døden – for umoralen løper raskere. Sokrates blir etter forsvarstalen innhentet av den siste av de to; anklagerne av den første.

Ned fra scenen

Terje Nordbys gjendiktning av *Sokrates' forsvarstale* er den fjerde norske utgivelsen av forsvarstalen, og er et velkomment bidrag snart 60 år etter Leiv Amundsens bokmålsversettelse.⁴ Gjendiktningen er delt inn i seks deler kategorisert etter hvem Sokrates henvender seg til (for eksempel «Andre del: Dialogen med Meletos» og «Tredje del: Talen til athenerne»), og avsluttes med et etterord som gir en

generell innføring i Sokrates' liv og lære. Bakgrunnen for gjendiktningen av *Sokrates' forsvarstale* er Nationaltheatrets sceneoppsetning med samme navn. Teaterstykket, i regi av Stein Winge, hadde premiere under Festspillene i Bergen og ble fremført ved Nationalteatret i høst og vinter. Her går Toralv Maurstad inn i rollen som Sokrates, og fremfører forsvarstalen på en mørk og nærmest tom scene, uten effekter som trekker oppmerksomheten bort fra selve talen.

Hensikten bak Nordbys gjendiktning er med andre ord ikke først og fremst å være et oversettelsesarbeid for filologiske formål. Dette er nok også grunnen til at det ikke er bevart noen tradisjonell paginerings i Nordbys gjendiktning, noe som ville komme hendig med ved akademisk bruk av teksten. Ved å bevare sidetallene fra den ledende Stephanus-utgaven av 1578 i margin, ville det være lettere å orientere seg i den vel 80 sider lange gjendiktningen for å finne frem til bestemte passasjer, jamføre originalen eller sitere utgivelsen på den standardiserte måten.

At *Sokrates' forsvarstale* opprinnelig er gjendiktet for teateret gjenspeiler seg også i den særs muntlige tonen teksten har fått. Sokrates' lette og likefremme talemåte flyter godt i Maurstads fremførelse, og Nordbys versjon av forsvarstalen kler i høy grad den nedtonede formen på scenen.

Gjendiktningen

Ved gjennomlesning av tekstutgaven blir det raskt klart at Sokrates er en tvers igjennom folkelig taler. Dette viser seg allerede fra første linje, hvor Nordby unngår en åpning av talen med det formelle «mine herrer», og hovedsakelig veksler mellom «athenere», «folkens» og «godtfolk» når Sokrates henvender seg til dommerne. Replikkene er enkle og korte, og gir i samspill med hyppige kursiveringer teksten en utpreget muntlig tone:

Straks jeg åpner munnen, skjønner jo alle og enhver at jeg ikke er noen taler. Om de da ikke med «taler» mener en som kommer med sannheten. For *da* kan jeg vel gå med på at jeg er en slags taler. Men jeg kan ikke tenke meg at det er det de mener. Nei, jeg tror faktisk at disse menneskene klarte det kunststykket å unngå å si ett eneste sant ord. (Platon 2012:11–12)

I første del av forsvarstalen ber Sokrates selv tilhørerne om å godta den dagligdagse talemåten hans i retten – den skal

Døden er for Sokrates av underordnet betydning, for vi vet jo strengt tatt ikke hva den innebærer.

Det trenger ikke være en ulempe at gjendiktningen ikke er pinlig nøyaktig i sammenligning med den gammelgreske teksten.

ikke være «noen oppvisning i ordkunst med fine fraser og elegante vendinger, som dette som anklagerne serverte oss» (Platon 2012:12). Nordby har gjort en grundig jobb med å gjendikte ordlyden i *Sokrates' forsvarstale* i tråd med dette utsagnet, for her taler Sokrates med et langt mer hver-

dagslig språk enn hva man gjerne er vant med fra andre oversettelser. Noen formuleringer som illustrerer dette, er Sokrates' utbrudd i talen til atenerne om at han «rett og slett driter i døden», og hans formaning til dommerne om at det beste ikke er «å stoppe kjeften på andre». Et annet merkbart oversettervalg er bruken av «guddommen» og «gud», fremfor «Gud» – en justering Nordby riktignok ikke er den første til å gjøre, men som understreker den u høytidelige tonen i gjendiktningen.

Sokrates' enkle talemåte forsterkes også av de mange avsnittene i talen, som i flere tilfeller kun består av én setning. Samtidig innskrenker Nordby tidvis innholdet i originalteksten. Et eksempel er setningen $\delta\epsilon\acute{\iota}\ \delta\eta\ \upsilon\mu\acute{\iota}\nu\ \tau\eta\nu\ \epsilon\acute{\mu}\eta\nu\ \pi\lambda\acute{\alpha}\nu\eta\nu\ \epsilon\pi\iota\delta\epsilon\acute{\iota}\zeta\alpha\iota\ \acute{\omega}\sigma\pi\epsilon\rho\ \pi\acute{\omicron}\nu\omicron\upsilon\varsigma\ \tau\iota\nu\acute{\alpha}\varsigma\ \pi\omicron\nu\omicron\delta\upsilon\nu\tau\omicron\varsigma\ \acute{\iota}\nu\alpha\ \mu\omicron\iota\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\nu\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\gamma\kappa\tau\omicron\varsigma\ \eta\ \mu\alpha\nu\tau\epsilon\acute{\iota}\alpha\ \gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\iota\tau\omicron$, som ganske enkelt gjengis som avsnittet «Jeg fortsatte». Som gjendikter har Nordby riktignok et visst spillerom i behandlingen av den greske teksten. Likevel vil jeg mene at den sokratiske uttrykksmåten kommer mer til sin rett i Amundsens oversettelse: «Jeg må fortelle dere om min rundgang, fra den ene til den andre, med besvær på besvær, og alt bare for at orakelordet skulle stå uimotsagt!» Et annet eksempel er Nordbys sammentrekning av setningen $\mu\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \omicron\upsilon\acute{\nu}\ \acute{\alpha}\tau\tau\alpha\ \upsilon\mu\acute{\iota}\nu\ \acute{\epsilon}\rho\epsilon\acute{\iota}\nu\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\ \acute{\epsilon}\phi'\ \omicron\acute{\iota}\varsigma\ \acute{\iota}\sigma\omega\varsigma\ \beta\omicron\eta\acute{\eta}\sigma\epsilon\sigma\theta\epsilon\ \cdot\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\grave{\alpha}\ \mu\eta\delta\alpha\mu\acute{\omega}\varsigma\ \pi\omicron\iota\epsilon\acute{\iota}\tau\epsilon\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron$ til simpelthen «Jeg er ikke helt ferdig». Dette blir også litt vel knapt, og fremstår med hakket mer patos i Amundsens oversettelse: «Jeg har nemlig enda et par ting å si dere, som kanskje vil friste dere til å skrike opp. Men gjør det endelig ikke!»

Med teaterforestillingen friskt i minne faller den knappe setningsoppbygningen likevel naturlig. Sokrates' kjappe formuleringer fremstår på ingen måte som tilgjorte eller unødvendig oppstasede på scenen – noe som raskt kunne blitt tilfelle dersom en av de tidligere oversettelsene skulle ligge til grunn for oppsetningen. Grunntonen i Sokrates' talemåte er langt på vei bevart, både i Maurstads skikkelse og på trykk. Det trenger med andre ord ikke være en ulempe at gjendiktningen ikke er pinlig nøyaktig i sammenligning med den gammelgreske teksten.

Noen steder er mangelen på presisjon likevel proble-

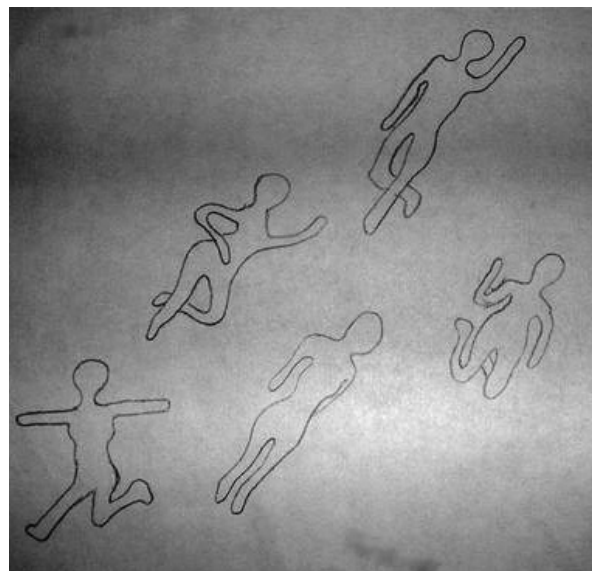
matisk. Kairefon (Χαιρεφών) er gjennomgående feilstavet som «Kareifon». Θεόδοτος er gjengitt som «Theodotos», mens Θεάγης heter «Teages». Begge transkripsjoner er for så vidt mulige, men her burde Nordby være konsistent i sine oversettervalg: enten ved å skrive «Theodotos» og «Theages», eller «Teodotos» og «Teages». Samlet sett er dette likevel av underordnet betydning; det endrer tross alt ikke meningsinnholdet i teksten. Verre er det at den greske originaltittelen blir gjengitt med gale diakritiske tegn på bokens tittelblad: «Ἀπολογία Σωκράτους» fremfor det riktige Ἀπολογία Σωκράτους. Dette er nok å regne som en lei trykkfeil fra utgiverens side, og skal ikke falle på Nordbys kappe – men kan ikke, som bokens eneste ord på gammelgresk, stå ukommentert.

Etterordet

Nordbys etterord gir en fin introduksjon til Sokrates' liv og lære, og begynner dessuten med en kort gjennomgang av de tre sentrale kildene vi har om Sokrates' person. Mens Xenofon gir oss en heller nøktern fremstilling av Sokrates – og komedieforfatteren Aristofanes en langt mer karikerende – står første del av Platons forfatterskap igjen som hovedkilden til vårt bilde av Sokrates. Her stiller Nordby også spørsmål ved sannhetsgehalten i Platons versjon av forsvarstalen. Er den bare ren diktning?

Dette er et betimelig spørsmål. Likevel stusser jeg over deler av Nordbys argumentasjon. Han siterer lengre passasjer fra et av Xenofons verk om Sokrates, *Erindringer om Sokrates*, og bruker blant annet disse sitatene til å trekke Platons forsvarstale i tvil:

Illustrasjon: Åshild Aurlien

Illustrasjon: Åshild Aurlien

Vi blar tilbake i Xenofons beretning, og riktig nok, på slutten av boken kommer det en setning som for oss Sokrates-elskere virker rent uhyggelig: «Ja, jeg hadde ved Zevs, Hemogenes, allerede begynt å tenke på en forsvarstale overfor dommerne, men så satte guddommen seg imot det», sa Sokrates. Var Platons forsvarstale et rent påfunn? (Nordby 2012:102)

Det Nordby ikke nevner, er at Xenofon faktisk skrev en egen rekonstruksjon av forsvarstalen til Sokrates. Selv om han riktignok ikke var fysisk til stede under rettsaken mot Sokrates, baserte Xenofon seg på datidens kilder og forsøkte å gjenskape Sokrates' tale i retten. Det er altså ingen grunn til å antyde at Platon kan ha vært alene om å forfatte forsvarstalen. Når Xenofons skildring av Sokrates videre omtales som «snusfornuftig» og «temmelig forutsigbar», er det også å forvente at Nordby ville trekke inn forsvarstalen for å underbygge dette, selv om dette er en helt grei beskrivelse av Xenofons fremstilling.

Konklusjon

Alt i alt leverer Nordby med *Sokrates' forsvarstale* et solid stykke arbeid. Den uanstrengte og dagligdagse tonen skiller seg merkbart ut i sammenligning med tidligere oversettelser, og står i stil med Sokrates' avslappede holdning til talekunsten. Her skal Nordby ha ros for å oppdatere språket. Likevel gjør den enkle setningsoppbygningen at

forsvarstalen til tider mister litt av den opprinnelige gnisten. De mange og korte setningene kommer i høyeste grad Sokrates til gode i muntlig form på scenen, men enkelte formuleringer blir i det knappest laget på trykk. Når det er sagt, hindrer ikke disse passasjene Nordby fra å løse hovedutfordringen som oversetterarbeidet byr på – nemlig å gi Sokrates en stemme som er moderne og gjenkjennelig på samme tid.

NOTER

¹ Alle sitater på norsk er hentet fra Nordbys gjendiktning, med mindre annet er angitt. Gjendiktningen inkluderer ikke originaltekstens standardpaginering, og referanser oppgis derfor med gjendiktningens sidetall.

² Her skal det presiseres at Kierkegaards tolkning av den sokratiske ironien som *total* ikke er den eneste aktuelle tolkningen av Sokrates' holdning. Hos Kierkegaard er ikke Sokrates' tilsynelatende uvitenhet en mangel på viten, som både kan og burde bringes i orden, men heller et uttrykk for den generelle umuligheten av viten (Boder 1973:20, 26). I samsvar med Werner Boders analyser kan vi fremheve to øvrige tolkninger av det sokratiske *elenkhos* (1973:20–26): 1. Sokrates besitter egentlig kunnskap. At han selv benekter å vite noe, forklarer man enten som en omgjengelig måte å omgås andre på eller som et pedagogisk middel. 2. Sokrates besitter egentlig ingen kunnskap. Det ironiske elementet i Sokrates' fremgangsmåte faller i denne tolkningen bort, med mindre man definerer ironi på en ganske annen måte.

³ Legg merke til oversettelsen av verbet ἐξαρτάνειν, som i tidligere utgivelser så høytidelig heter «å forsynde seg», mens Nordby nedstaser betydningen til «å trække ned i søla». Mer om den språklige stilen senere i teksten.

⁴ Leiv Amundsens oversettelse kom i 1953. I tillegg kommer Eiliv Skards *Forsvarstalen åt Sokrates* (1921) og Anfinn Stigens *Sokrates' forsvarstale* (1972), begge på nynorsk.

LITTERATUR

- Boder, W. 1973, *Die sokratische Ironie in den platonischen Frühdialogen*, Verlag B.R. Grüner, Amsterdam.
- Kierkegaard, S. 1841, *Om begrepet ironi med stadig hensyn til Sokrates*, Københavns Universitet, København.
- Nordby, T. 2012, «Etterord», i Platon, *Sokrates' forsvarstale*, Dreyer forlag, Oslo.
- Platon 1949, *Forsvarstalen åt Sokrates*, Skard, E. (overs.), 3. utg., Det Norske Samlaget, Oslo.
- 1953, *Sokrates' forsvarstale*, Amundsen, L. (overs.), J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- 1972, *Sokrates' forsvarstale*, Stigen, A. (overs.), Det Norske Samlaget, Oslo.
- 1995, *Platonis opera: Tetralogias I-II continens*, Duke, E.A. (red.), Oxford University Press, Oxford.
- 2012, *Sokrates' forsvarstale*, Nordby, T. (overs.), Dreyer Forlag, Oslo.
- Xenofon 1967, *Erindringer om Sokrates*, Mørland, H. (overs.), Aschehoug, Oslo.